

ПОЗНАВАЊЕ РЕЛИГИЈСКИХ ПОЈМОВА КОД ГЛУВЕ И НАГЛУВЕ ДЕЦЕ У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ ^{1*}

Тамара Р. Ковачевић

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд

Рад на развоју речника и формирању појмова представља важан сегмент у раду са глувом и наглувом децом.

Деце је усвојило појам када је схватило да је реч само знак за предмет, појаву и догађај и да саопштавајући ту реч преноси на другога своје мисли и осећања.

Појмови који се глувој и наглувој деци у школи дају говором, морају бити објашњени знаком (тесном).

Узорак је чинило 91 глувих и наглувих ученика основношколској узраста.

Циљ истраживања био је испитивање степена усвојености знаковној и говорној језичкој израза код глуве и наглуве деце основношколској узраста и разумевање појмова у оквиру лексичке области Религија.

У истраживању је коришћена листа стимуланс речи у оквиру лексичке области Религија.

Извршена је квантитативна и квалитативна обрада добијене језичке траге.

Узраст, односно припадништво различитим разредима утиче на познавање и разумевање апстрактних појмова.

Степање знања у школи је један од битних фактора који утиче на разумевање појмова глуве и наглуве деце.

У развијању речника и формирању појмова појребно је изводити лексичке вежбе у знаковном и усменом облику.

¹ Рад из пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије под називом «Утицај кохлеарне имплантације на едукацију глувих и наглувих особа», бр. 179055

Системајска настава, правилно методички усмерена, омогућује стално и свесјерано проширивање и бољање речника у квантитативном и квалитативном погледу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: знаковни језик, говор, религија, појам, глува и наглува деца, основношколски узраст

Језик глуве и наглуве деца

Језик је најзначајније средство човековог комуницирања, које му омогућава да изражава своје мисли и учествује у друштвеној комуникацији.

Језик се интерпретира као најраширенији и најопштеприхваћенији систем знакова које људи употребљавају у језичкој делатности, у интерперсоналној комуникацији (Кончаревић, 2006).

Двојезичност је познавање и стална употреба два или више језика.

Глувом детету треба омогућити да усвоји два језика, знаковни језик света глувих и говорни језик већине која чује. Да би се то постигло, дете мора бити у контакту са две језичке заједнице и мора осећати потребу да научи и користи оба језика .

Знаковни језик је облик невербалне комуникације у којем се речи – приказују знацима или гестовима руку, који могу носити значење појединих мисли, речи, појма или читаве реченице, зависно од контекста или комплексне серије идеја (Volterra, Erting, 1994; Савић, 1996).

Основна јединица знаковног језика је гест- знак, тј. покрет једном или обема рукама који је обавезно допуњен мимиком лица.

Сваки гест-знак има дубоко промишљен смисао, који комплексно визуелно означава појам који треба разумети и у њега добро проникнути да би био лако разумљив и логички прихваћен.

Да би се појам, реч, знак, визуелно приказао мора се истаћи онај део у гесту који представља његову суштину, односно онај покрет који је битан. То може бити иницијални, средишњи или завршни део покрета (Савић, 2002).

Говор је континуирани процес који се развија под утицајем више фактора током читавог живота. Један од њих је и настава у школи која обогаћује речник детета новим значењима и поставља темеље књижевног језика (Димић, 2002).

Развијање аистрактних појмова код глуве и наглуве деце

Познавање речи односи се на тачност употребе одређене речи, брзину и квалитет разумевања као и употребу речи у различитим облицима, приликама и контекстима (Lehr, Osborn, Niebert, 2004).

Владање одређеном речју, појмом од стране глувог ученика, значи њену практичну примену у активном говору, тј. њену употребу у свакодневном животу, њено коришћење у тачно адекватним ситуацијама, лакоћу њене учестале употребе као и пуну информацију у погледу језичке, социјалне и психолошке развијености у изражавању једне глуве особе (Савић, 1986).

Реч не само да означава предмете спољњег света, радње, обележја, односе већ их анализира и генерализује, тј. представља инструмент за анализу информације коју човек добија из спољњег света.

Уколико у раном узрасту значење речи код детета има афективни карактер, онда се пред крај предшколског и почетком школског узраста иза значења речи крију утисци конкретнији од реалног практичног очигледног искуства, а у најудаљенијим етапама иза речи већ почињу да стоје сложенији системи апстрактних веза и односа, па онда почиње дати предмет да уводи у извесну категорију хијерархијски изграђених блиских система.

У процесу онтогенезе се заједно са значењем речи мења и систем психолошких процеса који стоји иза речи, па ако у првој етапи иза речи стоји афект, а у следећој очигледни појмови памћења, онда је у последњој етапи реч већ заснована на сложеним системима вербално-логичких односа (Лурија, 2000).

Без мишљења у појмовима нема разумевања односа који се крију иза појава. Цео свет дубоких веза које леже иза видљиве спољашњости, свет компликоване узајамне зависности и односа унутар сваке области стварности, као и између њених појединачних области отвара се само ономе ко му се приближи с кључем појма.

Говорећи о проблему стварања појмова, Виготски сматра да је то сложен ментални процес, заснован на низу интелектуалних операција. Појам не представља обичну укупност асоцијативних веза коју упија памћење, није аутоматска духовна навика, него сложен и прави чин мишљења (Виготски, 1996).

Рад на формирању појмова је важан део у раду са популацијом глуве и наглуве деце. Развој појмова повезан је са развојем речника. Глуве особе отежано формирају апстрактне појмове, јер се њихов процес мишљења одвија само у границама онога што може видети. Речи могу

да буду схваћене у различитим степенима потпуности њиховог значења. Један од задатака наставника је да, према узрасту, проширује значења већ научених речи (Димић, 2002).

Верска настава у основној школи

Верска настава у основној школи разликује се од других наставних предмета како по циљу који има тако и према садржају, методама и личној одговорности вероучитеља да буде живи пример Истине коју исповеда.

Веронаука у школи треба да подразумева прожимање дидактичко-методичког плурализма, уметничке комуникације (која укључује иконе, црквено певање, архитектуру храма...) и личног примера и комуникације.

У настави веронауке у школама треба користити различите изворе сазнања, различита наставна средства и методе, као и различите облике рада у настави (Биговић, 2000).

У васпитно-образовном процесу код ученика треба ангажовати и активирати све његове психичке и духовне предиспозиције и процесе: перцепцију, предочавање, мишљење, концентрацију, самопосматрање, радозналост, емоције, машту. Настава треба да буде дијалошка и комуникативна, искрена и отворена.

Учење одређене религије треба преносити као целину користећи сва расположива дидактичка средства, посете цркви и објашњења радњи приликом богослужења, као и поуке које ће бити импресивне, сликовите са много примера из живота.

Основни циљ катихизиса је да ученици постану чланови Литургијске заједнице. Неопходно је када је год то могуће, ученике доводити, или упућивати на Литургију.

У току сваке године, конкретно пре свих наилазећих великих празника (Господњих, Богородичиних и светитељских), треба упознати ученике са историјом настанка празника и садржином догађаја који се слави. Када је реч о светитељским празницима посебну пажњу треба обратити Србима светитељима: Св. Сави, Св. Симеону, на празник Видовдан...

Ученици би требало да се упознају и с личностима светитеља које славе као Крсну славу.

Пре почетка Божићног и Васкршњег поста, треба упознати ученике са његовом садржином и циљем, као и са богословском подлогом поста, и његовом важношћу за човека (Мидић, 2004).

ЦИЉ, ЗАДАЦИ И САДРЖАЈИ НАСТАВЕ ПРАВОСЛАВНОГ КАТИХИЗИСА

Циљ наставе православног катихизиса (веронауке) у основном образовању и васпитању јесте да пружи целовит православно поглед на свет и живот, уважавајући две димензије: историјски хришћански живот (историјску реалност Цркве) и есхатолошки (будући) живот (димензију идеалног) (Мидић, 2004).

Циљ верске наставе је да помогне ученицима: а) да разумеју градиво и науче основе властитог веровања исказаног кроз наставне садржаје; б) да побуди одговарајућа осећања о градиву што употпуњује садржај и помаже интернализацији и неговању саосећања које је основа човекољубља; в) да помаже ученицима да примене градиво у свакодневном животу које ће бити утемељено на базичном поверењу у живот и будућност (Кубурић, Дачић, 2004).

Реализација верске наставе има, за циљ да ученике приближи вери, да им помогне у формирању религијског погледа на свет, али да све то буде у дијалогу, толерантном односу и уз уважавање свих оних садржаја који су ученику доступни како у оквиру наставних садржаја осталих наставних предмета тако и кроз свакодневно, неформално сазнавање, учење (Кубурић, Зуковић, 2010).

Настава се спроводи се како на информативно-сазнајном тако и на доживљајном и делатном плану, уз настојање да се доктринарне поставке спроведу у свим сегментима живота (однос с Богом, са светом, с другим људима и са собом).

Садржаји наставе православног катихизиса распоређени су по линеарном- концентричном принципу. У сваком разреду одабирају се одређени раније уведени садржаји, а затим се у оквиру сваке од тема, које ће се током дате године школовања низати у сукцесивном следу, вршити активизација претходно стечених знања и формираних умења.

У сваком разреду уводе се и потпуно нове теме, које ће послужити као ослонац за надограђивање знања у наредним разредима. След тема је у нижим разредима силазни (десцедентни), односно базира се на излагању материје према психолошкој приступачности, док је у вишим разредима основне школе узлазни (асцедентни), темељи се на начелима теолошке научне систематике (Мидић, 2004).

Избор и распоред одређеног садржаја из веронауке који ће бити обрађиван у оквиру наставног програма врши се према одређеним критеријумима: психофизичке и интелектуалне карактеристике и способности ученика; предзнање које имају ученици; васпитно-образовни задаци

и циљеви који верском наставом треба да се реализују; вредност и могућност неког садржаја за васпитно-образовни рад са ученицима; актуелност одређеног садржаја.

Тумачење садржаја треба да буде у функцији остваривања васпитно-образовних задатака и циљева (Кубурић, Дачић, 2004).

Задатак верске наставе јесте да постепено уводи у верски и црквени живот. Овај задатак је могуће остварити како у наставним, тако и у ваннаставним активностима, најчешће посете верским светињама.

Неопходно је водити рачуна о принципу примерености узрасту, тј. у нижим разредима дати битна основна знања, а потом из године у годину та знања допуњавати и проширивати.

Верска настава треба да буде у тесној вези са осталим предметима а понуђени садржаји треба да буду презентовани на занимљив, савремен и подстицајан начин, јер само ваљано одабрани поступци и методе, прилагођени како узрасту и психофизичким способностима ученика тако и карактеристикама и типу одређене школе, могу обезбедити услове за успешно извођење верске наставе. На тај начин ће веронаука моћи да оствари своје циљеве и оправда сврху свог постојања у школама (Кубурић, Зуковић, 2010).

Знаковни језик и веронаука

Увођењем веронауке као изборног предмета у школе за глуву и наглуву децу, појавиле су се две основне потребе: уџбеник, прилагођен вербалним могућностима глувих и наглувих ученика и знаковни речник за специфичне изразе овог предмета. Цревар, Савић (2005) су аутори књиге: "Мој први знаковни речник из веронауке". Речник је формиран по азбучном реду појмова и садржи 225 основних и 179 синонимних речи. 225 појмова представљају минимум нафреквентнијих појмова еквивалентних наставном градиву веронауке.

"Мој први катихизис" (2006) је уџбеник за основну школу, намењен глувим и наглувим ученицима. Аутор је Љубомир Савић. Књига је подељена на два дела: први део обрађује 17 прича из Старог завета, а други део 19 прича из Новог завета.

Књига уз мноштво илустрација пластично и јасно објашњава сваки задати појам.

„Литургијски приручник за особе са оштећеним слухом“ који је издала Епархија нишка, настао је као помоћно средство за оне који желе да узму учешће у Светој Литургији која би била служена знаковним језиком. Оваква богослужења су новост у СПЦ, али нису новина у

Православљу и присутна су више десетина година у неким другим помесним Црквама, па је та пракса делимично и консултована при неким недоумицама у изради овог ДВД приручника.

ДВД је трајања 78 минута и подељен је у два поглавља. Прво поглавље одухвата око 400 појмова које текст Литургије Светог Јована Златоустог садржи и још неких који би се у одређеном контексту могли употребити на самом богослужењу. Поред гестова-знакова који су стандардни у знаковном језику у Србији појављују се и гестови-знакови за појмове са којима ће се глуве и наглуве особе по први пут срести. Друго поглавље представља како би то у пракси могло да изгледа и приказује у сегментима готово целу Свету Литургију. ДВД садржи све оно шта је релативно искусном преводиоцу довољно како би Свету Службу учинио разумљивом глувој особи у мери у којој ову Тајну над тајнама могу објаснити речи и појмови.

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ нашег истраживања био је испитати степен усвојености знаковног и говорног језичког израза и разумевање појмова, код глуве и наглуве деце основношколског узраста, у оквиру *лексичке области: Религија*.

Испитивање је извршено у односу на узраст, степен оштећења слуха, оцену из српског језика и пол.

Узорак

Узорак је чинило 91 глувих и наглувих ученика.

Истраживање је обављено у основним школама за глуву и наглуву децу у Београду, Земуну, Крагујевцу, Јагодини и Нишу.

У испитиваном узорку ученика основношколског узраста било је 13 ученика који су кохлеарно имплантирани, 8 ученика са умерено тешким оштећењем слуха, 22 ученика са тешким оштећењем слуха, 43 ученика са врло тешким оштећењем слуха и 5 ученика са тоталним оштећењем слуха.

У зависности од успеха из српског језика била су 2 довољна ученика, 18 добрих ученика, 27 врло добра ученика и 44 одлична ученика.

Од 91 ученика основношколског узраста обухваћених истраживањем, 48 је девојчица и 52 дечака.

Инструменти

Инструмент примењен у истраживању је листа стимуланс речи у оквиру лексичке области *Религија*.

У оквиру лексичке области *Религија* наведени су следећи појмови (Адам, анђео, Бог, Богородица, Божић, Библија, добар, ђаво, Ева, зао, Исус Христос, крст, крштење, молитва, пакао, рај, свештеник (поп), Ускрс, хришћанин, црква).

Лексичка област *Религија* садржала је 20 речи – појмова, које су ученици требали да прочитају, потом да покажу гестом – знаком и изговоре. Испитивано је познавање и разумевање речи у знаковном и говорном језичком изразу.

Извршена је квантитативна и квалитативна обрада добијене језичке грађе.

У анализи (обradi) података употребљене су следеће статистичке мере и поступци: фреквенције и проценти; аритметичке средине (мера централне тенденције) и стандардне девијације (мера варијабилности); хи – квадрат и његова значајност; Kruskal – Wallis тест.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Табела бр. 1 – Резултати глупих и наглупих ученика основношколској узраси у оквиру лексичке области *Религија*

	разред	Н	Средњи ранг	Хи квадрат	Значајност
Религија	1	11	11,18	66,598	0,000
	2	11	20,00		
	3	11	27,45		
	4	11	56,09		
	5	11	47,27		
	6	12	51,63		
	7	12	68,38		
	8	12	80,33		
	Укупно	91			

У оквиру лексичке области *Религија*, просечна вредност правилно решених задатака код глувих и наглувих ученика основношколског узраста, расте са узрастом.

Резултати добијени Kruskal-Wallis тестом указују да су најслабија постигнућа остварили ученици првог разреда (11,18), а најбоља постигнућа ученици осмог разреда (80, 33).

Евидентна је разлика између средњих рангова ученика другог разреда (20,00), и ученика трећег разреда (27,45) у односу на вредност средњих рангова ученика четвртог разреда (56,09).

Ученици петог (47,27) и шестог разреда (51,63) су показали одступање у односу на ученике четвртог разреда.

Ученика седмог разреда (68,38) су имали мања постигнућа у односу на ученике осмог разреда који су остварили најбоље резултате.

Вредност Хи квадрата је 66,598, што указује на статистичку значајност на нивоу 0,01.

Табела бр. 2- Разлике у успеху глувих и наглувих ученика основношколског узраста, у односу на оцену из српског језика у оквиру лексичке области Религија

	српски	Н	Средњи ранг	Хи квадрат	Значајност
Религија	1	20	30,30	11,875	0,003
	2	27	43,78		
	3	44	54,50		
	Укупно	91			

Резултати Kruskal-Wallis теста показују да је просечна вредност правилно решених задатака 30,30, код ученика који су постигли довољан успех из матерњег језика и добар успех из матерњег језика (Н=20). Ученици који имају врло добру оцену из матерњег језика(Н=27), постигли су резултат где је просечна вредност правилно решених задатака 43, 78.

Најбоље резултате су остварили ученици који имају одличну оцену из матерњег језика (Н= 44). Просечна вредност правилно решених задатака износи 54,50. Добијени резултати показују да са оценом из матерњег језика, расте и просечна вредност постигнућа у оквиру лексичке области *Религија*.

Вредност Хи квадрата је 11,875, што указује на статистичку значајност на нивоу 0,01.

Табела бр. 3 – приказује просечна постигнућа ученика у односу на степен оштећења слуха у оквиру лексичке области Религија

	оштећење слуха	Н	АС	СД	Мин.	Макс.
Религија	к. имплант	13	4,77	5,600	0	16
	умерено тешко	8	11,00	5,732	4	20
	тешко	22	7,64	6,411	0	20
	веома тешко	43	8,95	5,580	0	20
	тотално	5	9,60	3,847	5	15
	Укупно	91	8,25	5,862	0	20

У оквиру лексичке области *Религија*, најбоља постигнућа су остварили ученици са умерено тешким оштећењем слуха. Просечна вредност правилно решених задатака је 11,00, уз стандардну девијацију 5, 73.

Најмањи број правилно решених задатака је 4, а највећи број правилно решених задатака је 20.

Следе ученици са тоталним оштећењем слуха; ученици са веома тешким оштећењем слуха и ученици са тешким оштећењем слуха.

Најслабија постигнућа су остварили ученици са кохлеарним имплантом. Просечна вредност правилно решених задатака је 4,77, уз стандардну девијацију 5,60.

Поједини ученици са кохлеарним имплантом и слушним апаратима су остварили максимум бодова у оквиру лексичке области *Религија*- 20.

Поједини ученици млађег основношколског узраста са кохлеарним имплантом, тешким и веома тешким оштећењем слуха, нису имали ниједан правилно решен задатак.

Резултати Kruskal-Wallis теста показују да при поређењу постигнућа ученика са кохлеарним имплантом (Н=13), и са слушним апаратима који су имали умерено тешко (Н=8), тешко (Н=22), веома тешко (Н=44) и тотално (Н=5) оштећење слуха у оквиру лексичке области: *религија*, нису остварене статистички значајне разлике.

При поређењу постигнућа глувих и наглувих ученика различитог пола у оквиру лексичке области *Религија* нису остварене статистички значајне разлике.

Табела бр.4 – Разумевање значења појмова у оквиру лексичке области Религија

	1.р.	2.р.	3.р.	4.р.	5.р.	6.р.	7.р.	8.р.	укупно	%
1. Адам	0	0	0	2	3	2	3	7	17	18,68%
2. анђео	1	2	1	8	7	8	11	12	50	54,94%
3. Бог	3	4	6	9	7	12	12	12	65	71,43%
4. Богородица	0	2	1	7	5	8	9	12	44	48,35%
5. Божић	0	1	4	8	5	7	9	12	46	50,55%
6. Библија	0	0	0	0	1	1	3	6	11	12,09%
7. добар	3	7	10	11	11	12	12	12	78	85,71%
8. ђаво	0	0	1	5	5	7	12	12	42	46,15%
9. Ева	0	0	0	1	2	2	4	7	16	17,58%
10. зао	0	0	0	1	1	2	5	7	16	17,58%
11. Исус Христос	0	2	2	8	7	10	11	12	52	57,14%
12. крст	1	2	3	10	8	9	12	12	57	62,64%
13. крштење	0	0	0	2	2	2	2	9	17	18,68%
14. молитва	0	3	5	10	8	8	10	12	56	61,54%
15. пакао	0	0	0	0	0	1	1	5	7	7,69%
16. рај	0	0	0	0	0	1	1	4	6	6,59%
17. свештеник (поп)	2	2	5	10	6	6	10	12	53	58,24%
18. Ускрс	0	0	1	9	4	5	12	12	43	47,25%
19. хришћанин	0	0	0	0	1	1	3	7	12	13,19%
20. црква	0	4	5	11	10	9	12	12	63	69,23%
<i>укупно</i>	10	29	44	112	93	113	154	196	751	
	0,5	1,45	2,2	5,6	4,65	5,65	7,7	9,8	37,55	

У оквиру лексичке области *Религија*, глуви и наглуви ученици су најбоље разумели појам у задатку бр.7- *добар* (85,71%) тачних одговора.

Следе појмови: *Бој* (71,43%), *црква* (69,23%), *крст* (62,64%), *молитва* (61,54%), *свештеник (поп)* (58,24%), *Исус Христос* (57,14%), *анђео* (54,94%), *Бојић* (50,55%), *Богородица* (48,35%), *Ускрс* (47,25%), *ђаво* (46,15%).

У задатку бр.1 – *Агам* и задатку бр. 13 – *кршћење*, број тачних одговора био је исти (18,68%).

Мања успешност је постигнута у разумевању следећих појмова: *хришћанин* (13,19%), *Библија* (12,09%), *Ева* и *зао* (17,58%).

Најслабији резултати су постигнути у разумевању појмова: *џакао* (7,69%) и *рај* (6,59%). Оваква постигнућа су очекивана, с обзиром да су то веома апстрактни појмови за глуву и наглуву децу.

Општа успешност ученика од I до VIII разреда у оквиру лексичке области *Религија* је 37,55 просечно тачних одговора.

У оквиру лексичке области *Религија* која је врло апстрактна за глуву и наглуву децу јавили су се специфични неадекватни одговори.

За задату реч бр. 10 - *зао* – добијен је одговор *жао* (у знаку- гесту).

За задати стимулус појам бр.9 - *Ева*, као чест одговор код ученика млађег узраста, услед супституције вокала *a* на крају речи, добијан је одговор *ево*.

Специфичан одговор је и скуп описних гестова, као дефиниција задатог појма (*љубав- Агам- јабука – умре – ошров*).

Поједини ученици су за реч бр. 1 *Агам* – наводили име друга из разреда.

Карактеристично је као грешка у читању, додавање консонанта *k* у задатку бр. 16 *рај – крај*. Самим тим добијана је нова реч потпуно другачијег значења. За дату реч специфична је дефиниција ученика VII и VIII разреда (*рај – Бој њоре, кад умреш одеш у рај*).

Специфични су и описни гестови и сликовито представљање појединих задатих појмова: бр. 3 - *Бој – све види и све чује*; бр. 4 - *Бојородица – Марија има син Исус; мајка држи син Исус*; бр. 19 - *хришћанин – сече коса; кум, кума; (везано за кршћење); њој-црква-кашика (ојис њричешћивања);*

За задати појам, бр. 18 - *Ускрс* – неки ученици су као одговор наводили реч *свећа* (у гесту – знаку). Иако, се за овај појам користи други знак – гест.

Највише тачних одговора су дали ученици VIII разреда.

Добијени резултати су очекивани, јер са узрастом, сазревањем и образовањем расте и разумевање апстрактних појмова у знаковном и говорном изразу.

ЗАКЉУЧЦИ

Анализа резултата глувих и наглувих ученика основношколског узраста у оквиру лексичке области *Религија*, указује да познавање и разумевање појмова у знаковном и говорном језичком изразу расте са узрастом.

Ученици млађег школског узраста, показују потпуно непознавање религијских појмова или показују познавање одређених појмова само у знаку-гесту.

Добијени резултати показују да са оценом из матерњег језика, расте и просечна вредност постигнућа у оквиру лексичке области *Религија*.

При поређењу постигнућа кохлеарно имплантираних ученика и ученика са слушним апаратима, нису уочене статистички значајне разлике.

При поређењу постигнућа глувих и наглувих ученика различитог пола у оквиру лексичке области *Религија* нису остварене статистички значајне разлике.

Глуви и наглуви ученици су најбоље резултате постигли при разумевању појма *добар*-(85,71%) тачних одговора.

Најслабији резултати су постигнути у разумевању појмова: *иакао* (7,69%) и *рај* (6,59%). Оваква постигнућа су очекивана, с обзиром да су то веома апстрактни појмови за глуву и наглуву децу.

Глуви и наглуви ученици, правили су специфичне грешке, у читању и при препознавању и разумевању одређених појмова у оквиру лексичке области *Религија*.

Услед грешака које су се јавиле при читању и изговору гласова и задате речи су добијале сасвим ново значење (*зао-жао; Ева-ево; рај-крај*).

Дати су специфични одговори у форми описних гестова, који су сликовито уз мимику и дактилологију представљени (*Ева - љубав- Адам-јабука – умре – ошров; Рај – Бој њоре, кад умреш одеш у рај; Бог – све види и све чује; Богородица – Марија има син Исус; мајка држи син Исус; хришћанин – сече коса; кум, кума; њој-црква-кашика*).

Развој знаковног језичког изрази, утиче на развој говорног језичког изрази.

У основној школи је неопходно да се у оквиру наставе српског језика перманентно и систематски ради на усвајању нових појмова, проширивању и развијању деце речника.

Неопходно је да вероучитељи познају знаковни језик, како би глува и наглува деца, на адекватан начин усвојила апстрактне религијске појмове и програмске садржаје верске наставе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Valli, C., Lucas, C. (1992): *Linguistics of American Sign Language*. Gallaudet University Press. Washington, D.C.
2. Биговић, Р. (2000): Црква и друштво, Хиландарски фонд при Богословском факултету, СПЦ, Београд
3. Виготски, С. Л. (1996): Дечја психологија, Сабрана дела, том четврти, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
4. Виготски, С. Л. (1996): Проблеми опште психологије, Сабрана дела, том други, Мишљење и говор, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
5. Volterra, V., Erting, C.J. (1994). Introduction. In V. Volterra & C.J. Erting (Eds.) *From gesture to language in hearing and deaf children* (pp.1–4). Washington DC: Gallaudet University Press.
6. Дабић, С. (2000): Приручник за вероучитеље, катихезе за ученике веронауке при парохијским храмовима, Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке, Београд
7. Димић, Д.Н. (1997): Специфичности у читању деце оштећеног слуха, Дефектолошки факултет, Београд
8. Димић, Д.Н. (2002): Методика артикулације, Дефектолошки факултет, ЦИДД, Београд
9. Димић Д.Н., Ковачевић, Т. (2004): Знаковни, говорни и писани речник код деце оштећеног слуха, Београдска дефектолошка школа, Друштво дефектолога Србије и Црне Горе, Београд, 2-3, 69-77
10. Димић, Н., Половина, В., Кашић, З. (2009): О српском знаковном језику, Београдска дефектолошка школа, 1, стр. 1-28
11. Easterbrooks, S., Baker, S. (2002): *Language learning in children who are deaf and hard of hearing*, Allyn and Bacon, Boston.
12. Jackendoff, R. (2002). *Foundations of language: Brain, Meaning, Grammar, Evolution*. Oxford: Oxford University Press.
13. Ковачевић, Т. (2005): Развијање и богаћење речника код деце оштећеног слуха на основношколском узрасту, Београдска дефектолошка школа, Друштво дефектолога Србије и Црне Горе, Београд, 3, 1 – 16
14. Кончаревић, К. (2006): Језик и православна духовност (студије из лингвистике и теологије језика), Каленић, Крагујевац
15. Кубурић, З., Дачић, С. (2004): Методика верске наставе, ЦЕИР, Нови Сад, Чигоја штампа, Београд

16. Кубурић, З., Зуковић, С.(2010): Верска настава у школи, ЦЕИР, Савез педагошких друштава Војводине, Нови Сад
17. Lehr, F., Osborn, J., Hiebert, H. E. (2004): A focus on vocabulary. Research-based practices in early reading series. Honolulu: Regional Educational Laboratory at Pacific Resources for Education and Learning.
18. Liddel, K.S. (2003): Grammar, Gesture, and Meaning in American Sign Language, Cambridge University Press
19. Лурија, А. Р.(2000):Језик и свест, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
20. Мидић, И. (2004): Православни катихизис. Приручник за наставнике основних и средњих школа, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
21. McNeill, D. (2000): Language and gesture. New York: Cambridge University Press
22. Савић, Љ. (1996): Приручник за преводиоце глумим лицима, Савез глувих и наглувих Југославије, Дефектолошки факултет, Београд
23. Савић, Љ. (2002): Невербална комуникација глувих и њена интерпретација, Савез глувих и наглувих Југославије, Београд
24. Савић, Љ. (2006): Мој први катихизис, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
25. Stokoe, W.(2001): Language in Hand, Why Sign Came Before Speech, Gallaudet University Press, Washington, D.C.
26. Цревар, М., Савић, Љ.(2005): Мој први знаковни речник из веронауке, Патријаршија Српске православне цркве, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд

KNOWLEDGE RELIGIOUS CONCEPTS IN DEAF AND HARD OF HEARING CHILDREN IN ELEMENTARY SCHOOL

TAMARA R. KOVAČEVIĆ

Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade

SUMMARY

Vocabulary development and formation of concepts is an important aspect of working with deaf and hard of hearing children.

A child has adopted a notion when it has come to understand that a word is only a sign for an object, occurrence or event and that in communicating that word it transmits its thoughts and feelings to another.

Notions presented to deaf and hard of hearing children at school by way of speech, must be explained by using sign language (gestures).

The population sample consisted of 91 deaf and hard of hearing pupils of elementary school age.

The aim of this study was to evaluate the level of adoption sign language and verbal expression in deaf and hard of hearing children of elementary school age, and understanding of concepts *within* the lexical area *Religion*.

We used the list of stimulus words in the lexical area Religion.

A quantities and qualitative analysis was completed of the obtained linguistic data.

Age, that is, belonging to different school grades, affects on the knowledge and understanding of abstract concepts.

Acquiring of knowledge in school is one of important factors which affect understanding of notions of deaf and hard of hearing children.

In developing the vocabulary and formation of concepts it is necessary to execute lexical drills in both sign and verbal form.

Systematic instruction, correctly directed methodologically, allows for constant and comprehensive enrichment and expansion of vocabulary from the quantitative and qualitative aspect.

KEY WORDS: sign language, verbal expression, religion, notion, deaf and hard of hearing children, elementary school age